

Danko
Šourek

Četiri stoljeća pavlineske prisutnosti

Czriquenicza 1412.

Život i umjetnost Vinodola u doba pavlina,

Crikvenica, Muzej grada Crikvenice, 2012.,

(ur.) Nina Kudiš, 252 str., ISBN 978-953-56521-3-7

Izložbom *Czriquenicza 1412. Život i umjetnost Vinodola u doba pavlina* održanom u nedavno (2008.) osnovanome Muzeju Grada Crikvenice obilježena je 600-ta godišnjica osnutka crikveničkoga pavlinskoga samostana i prvoga spomena ovoga primorskoga grada. Izložbu je Muzej organizirao u suradnji s Pomorskim i povijesnim muzejom Hrvatskog primorja u Rijeci i Odsjekom za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci te uz sudjelovanje Riječke nadbiskupije. Ravnateljici muzeja Ireni Jurić i kustosici Teji Rosić u osmišljavanju koncepta izložbe pridružili su se članovi riječkoga Odsjeka za povijest umjetnosti – dr. sc. Nina Kudiš (ujedno i glavna urednica kataloga) i dr. sc. Damir Tulić, te kustos Pomorskoga

i povijesnoga muzeja Ivo Mileusnić. Njihovim, te trudom pažljivo odabrane skupine stručnih suradnika (dr. sc. Marijana Bradanovića, Ivana Brauta, Ive Jazbec, Mateje Jerman s Odsjeka za povijest umjetnosti, Ivane Šarić Žic iz Pomorskoga i povijesnoga Muzeja i dr. sc. Marka Medveda s Teologije u Rijeci) te drugih zaslužnih sudionika, nevelik prostor muzeja preobražen je u svojevrsni vremeplov koji posjetitelja vodi kroz četiri stoljeća pavlineske prisutnosti u Crikvenici i na području Vinodola. Uz pregled najznačajnijih djela slikarstva, kiparstva i arhitekture nastalih na prostoru između Rijeke i Senja od početka 15. do kraja 18. stoljeća, u podrumskom se djelu muzeja – uz maštovit likovni postav – otvara pogled na *prizemnije teme* pavlineske svakodnevnice i gospodarskoga života.

Izložba je popraćena opsežnim katalogom sa 110 obrađenih jedinica kiparstva, slikarstva, zlatarstva, tekstila, keramike, isprava, knjiga, oružja, te numizmatičke, epigrafske i etnografske građe, pri čemu se, svjedočeći o maru istraživača, brojem ističu do sada neobjavljena djela. Povijesni i povijesnoumjetnički tekstovi pružaju pak do sada najcjelovitiji uvid u promatrano razdoblje nado-punjavajući postojeća s novim saznanjima, te tumačeći zbivanja na području Vinodola u kontekstu njegova širega primorskoga i kontinentalnoga okruženja.

U članku *Posjedi Crikveničkih pavlina u Vinodolu* Ivo Mileusnić podsjeća na povelju kneza Nikole IV. Krčkoga (od 1430. Frankapana) kojom je ovaj velikaš 1412. godine osnovao pavlinski

samostan na ušću rijeke Dubračine utirući time put urbanom razvitku Crikvenice. Osnutkom ovoga, kao i pavlinskoga samostana na Ospu (1462.), Frankapani nastoje osigurati odvijanje i razvitak pomorskoga prometa koji je Vinodolski posjed činio ključnom sponom u trgovini s hrvatskom unutrašnjošću koju su od 13. stoljeća kontrolirali knezovi Krčki (Frankapani) te kasnije Zrinski. Uz ulogu kneza Nikole IV., posebno je istaknuta i ona Martina V. Frankapana, osnivača drugoga Vinodolskoga pavlinskoga samostana na Ospu kraj Novoga Vindodolskoga, te franjevačkoga samostana uz hodočasničku crkvu Majke božje Trsatske (1468.). Djelatnost Martina V. također obilježava zalaz frankapanske moći koja će od pada Bosanskoga kraljevstva (1463.) sve više uzmicati pred Osmanskim navalama. Slijedio je poraz hrvatske vojske na Krbavskom polju 1493. godine koji je, usprkos rastu nesigurnosti, a uslijed premještanja težišta crkvene i političke moći iz Modruša na prostor Vinodola, označio i svojevrсни novi kulturni impuls na ovome području te pojava novih feudalnih gospodara, knezova Zrinskih čija će uloga na području Vinodola – zajedno s onom Frankapana – završiti slomom urote 1671. godine. Upravo iz vremena vladavine Zrinskih potječu i slikoviti zapisi o vezama Vinodola i udaljenoga Čakovca kamo su, uz ostalu luksuznu robu, početkom 17. stoljeća s primorskih posjeda redovito pristizale i marinirane ribe, sušene hobotnice i kamenice (ostrige). Crikvenički je pavlini samostan za više od stoljeća nadživio svoje nekadašnje feudalne pokrovitelje, a ukinut je – s ostalim pavlinskim samostanima u Hrvatskoj – odlukom cara i kralja Josipa II. 1786. godine.

Marko Medved u članku *Crkvene okolnosti dolaska i djelovanja pavlina u Crikvenici* razlaže strukturu crkvene organizacije na Vinodolskom području koje je u vrijeme osnutka crikveničkoga samostana (1412.) pripadalo Krbavskoj biskupiji sa sjedištem u današnjoj Udbini. Biskupsko sjedište 1460. godine preneseno je u Modruš, a već 1493. – neposredno nakon Krbavske bitke – biskup i stolni kaptol

sklanjaju se u Novi Vinodolski. Biskupija (od 18. stoljeća nazivana *Modruška ili Krbavska*) od 1596. godine pod upravom je senjskih biskupa, a 1630. godine dvije se biskupije i formalno ujedinjuju u *Senjsku i Modrušku ili Krbavsku biskupiju*. Crikvenički je pavlini samostan osnovan kao dvanaesti samostan toga reda u Hrvatskoj, a zanimljiv je podatak da su čak polovinu od toga broja činili samostani upravo na području biskupijâ Modruške ili Krbavske te Senjske.

Pavlini su u Vinodolu zatekli razvijenu glagoljašku kulturu u čijem su širenju od XIII. stoljeća sudjelovali njegovi feudalni gospodari knezovi Krčki (Frankapani). S vinodolskim glagoljaškim spomenicima – koji su do nas dospjeli uglavnom kao fragmenti većih cjelina – upoznaje nas članak Željka Bistrovića *Glagoljaška baština Vinodola*. Iako je u pavlinskim samostanima tijekom 17. i 18. stoljeća u potpunosti prevladalo latinično pismo, uz ranije samostanske isprave, značajan pavlini doprinos glagoljaštvu predstavljaju vrijedni rukopisi *Drugoga novljanskeg brevijara* (1495.) i *Blagdanara popa Andrije* (1506.) nastali za samostan na Ospu u Novom Vinodolskom. Uz pregled ostalih glagoljskih zapisa (uključujući i one na kamenu i crkvenim predmetima) autor članak zaključuje spomenom na važnu ulogu Ivana Kukuljevića Saccinskoga u njihovu očuvanju tijekom 19. stoljeća, ali i nadom kako bi upravo Muzej grada Crikvenice mogao postati “novim utočištem” ovoga, uglavnom raspršenoga, segmenta vinodolske baštine.

Iznimno opsežan uvid u arhitekturu i urbanizam na području Vinodola pruža članak Marijana Bradanovića *Graditeljstvo Vinodola u doba pavlina*. U uvodnom dijelu autor iznosi pregled istraživanja prapovijesne i antičke naseljenosti ovoga područja, čiju je okosnicu tvorilo naselje Ad Turres kao važna točka na prometnici između većih urbanih središta Tarsatike i Senije. Za žaliti je što su ostaci kasnoantičke utvrde Lopar uništeni u razdoblju između dva svjetska rata, dok bi revizijska istraživanja gradine Badanj mogla uvelike pridonijeti boljem razumijevanju

graditeljskoga horizonta ranosrednjovjekovnoga razdoblja. Relativno šture podatke o urbanizmu srednjovjekovnih naselja Vinodola autor nadopunjuje širim saznanjima o krčkim kaštelima, naglašavajući kontinuitet kulturnih dodira dvaju sredina i nakon frankapanskoga napuštanja otoka 1480. godine. Upravo su se te postavke pokazale ključnima za potpunije razumijevanje kako graditeljske, tako i kiparske baštine Vinodola tijekom 15. i 16. stoljeća. Vrijedan doprinos predstavlja i rekonstrukcija pojedinih elemenata vinodolskoga urbaniteta temeljem podataka o crkvenim i svjetovnim službama zabilježanim u tekstu Vinodolskoga zakonika (1288.), a kao idealni poligoni za buduća istraživanja ove teme istaknuta su napuštena naselja Hreljin i Ledenice. Uz važnost fortifikacija kao odraza nesigurnosti 15. i 16. stoljeća, članak pruža i pregled sakralne arhitekture od romaničkih ostataka do baroknih intervencija, među kojima je osobito istaknuta ona na pavlinskoj crkvi sv. Marije u Crikvenici (1659.). Važno je naglasiti da, za razliku od ranijih istraživača, autor smatra kako bi i prostor svetišta crikveničke crkve valjalo smatrati plodom ove obnove pri čemu istaknuta (*gotička*) svodna rebra prepoznaje kao dekorativne, a ne konstruktivne elemente, povezujući njihovu pojavu s namjernom arhaizacijom prisutnom i u onodobnoj arhitekturi kontinentalne Hrvatske.

Brojčano skromni, no stilski iznimno zanimljivi primjeri skulpture 15. i 16. stoljeća na području Vinodola obrađeni su u članku Ivana Brauta *Skulptura 15. i 16. stoljeća na prostoru Vinodola*. Osobito vrijednu cjelinu predstavlja kamena kustodija (1491.) iz crkve sv. Jurja u Hreljini (danas u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu), te reljef *Bogorodice s Djetetom* (oko 1491.) u župnoj crkvi svetih Petra i Pavla u Bribiru pridruženi opusu Majstora mramornih *Madonna* – toskanskome kiparu koji se na području Vinodola i u Senju očito zadržao prilikom povratka s budimskoga dvora nakon smrti kralja Matijaša Korvina. Utjecaji njegova opusa, kao i onoga radionice majstora Franje Marangona – aktivne

uglavnom na susjednim otocima Cresu, Krku i Rabu, ali i u Senju (*Bolni Krist* na kući Živković) i u Crikvenici (luneta s prikazom *Imago Pietatis* uzidana u južni zid nekoć pavlinske crkve Uznesenja Marijina) – odražavaju se pak u naglašenije rustičnim ostvarenjima lokalnih majstora poput kustodije iz župne crkve u Bribiru ili polukapitela iz porušene pavlinske crkve sv. Marije na Ospu.

Mahom drvenu skulpturu i oltare koji tijekom 17. i 18. stoljeća ulaze u vinodolske crkve u radu *Skulptura i altaristika u vinodolskom kraju u 17. i 18. stoljeću* obrađuje Damir Tulić. Naglašavajući uglavnom loše stanje očuvanosti ove građe autor donosi opsežan pregled stilskih strujanja od manirističkoga fragmenta nekadašnjega glavnoga oltara iz kapelice sv. Sebastijana u Novom Vinodolskom iz 1656. godine (danas u mjesnom Narodnom muzeju i galeriji) do kasnobaroknih ostvarenja pavlinskoga kipara Paulusa Riedla te štukaterskoga opusa braće Clementea i Giacoma Somazzija iz prvih desetljeća 19. stoljeća. Kao jedino reprezentativno mramorno altarističko ostvarenje ovoga razdoblja na širokom prostoru između Rijeke (Trsata) i Senja izdvojen je glavni oltar u bribirskoj crkvi svetih Petra i Pavla, rad riječkoga kipara i altarista Antonija Michelazzija iz 1747. godine. Osobito su vrijedni autorovi atribucijski prijedlozi za do sada nepoznata djela poput drvene skulpture *Bogorodice s Djetetom* iz župnoga ureda u Kraljevici, pripisane Giacomu Piazzetti i radionici, ili mramornoga ulomka s krilatom anđeoskom glavicom pripisanog Paolu Callalu, a zanimanje pobuđuje i atribucija asistentskih skulptura i reljefa Boga Oca s glavnoga oltara crkve Majke Božje Trsatske kiparu Giovanniju Cominu. Među doprinosima opusu pavlinskoga kipara Paulusa Riedla svakako valja istaknuti i dva relikvijara s malenim skulpturama svetih Pavla Pustinjaka i Antuna Opata koji su izvorno pripadali drvenom ansamblu glavnoga oltara (1776.) crikveničke pavlinske crkve, a prilikom pripreme izložbe pronađeni su u crkvenome spremištu.

S brojčano skromnom, no raznorodnošću utjecaja bogatom fundusu slikarskih djela u vinodolskim crkvama upoznaje nas članak Nine Kudiš *Slikarstvo u Vinodolu*. U uvodnom se dijelu autorica se ukratko osvrće na rimski opus slavnoga sitnoslikara iz Grižana, te kroz karakter Klovićeve umjetnosti ocrtava i kulturnu klimu onodobnoga Vindola riječima: “Može li se, tijekom druge i treće četvrtine 16. stoljeća, zamisliti veća suprotnost od one između krajnje sofisticirana, ali intelektualnom krizom zahvaćena rimskoga kulturnog i umjetničkog ozračja, i raspoloženja u Vinodolu, njegovim malenim, tradiciji okrenutim, siromašnim urbanim središtima koja drhte od straha pred Osmanlijama?”. Iz prethodnoga razdoblja u crkveničkoj se crkvi sačuvala nevelika slika *Bogorodice s Djetetom* koju je autorica već ranije povezala s venecijanskom umjetničkom tradicijom i okvirno datirala u prvu četvrtinu 15. stoljeća, dakle upravo u razdoblje osnutka pavlinskoga samostana (1412.). Iako prisutni i u narednom stoljeću, venecijanski će impulsi pristizati s određenim vremenskim odmakom o kojem svjedoči i jedini sačuvani poliptih sa ovoga područja (*Bogorodica sa sv. Rokom i sv. Sebastijanom*), nastao oko 1511. godine za istoimenu kapelu u Novom Vinodolskom. O usmjerenosti ka srednjoeuropskom kulturnom krugu svjedoči pak veći broj djela nastalih tijekom 17. stoljeća pri čemu svojevrsnu krajnju točku u rasponu njihove umjetničke vrsnoće označuje pala s prikazom sv. Ivana Nepomuka (oko 1757.) koja je nekoć vjerojatno krasila jedan od oltara porušene pavlinske crkve na Ospu – rad slavnoga slovenskoga slikara Valentina Metzingera. Nastavak naručiteljskih veza s kontinentalnim zaleđem predstavlja i “jedini primjer sustavnog naručivanja, odnosno izražene sklonosti prema određenom umjetniku ili stilu u cijeloj povijesti Vinodola” ostvaren je tijekom druge trećine 19. stoljeća djelatnošću ljubljanskoga slikara Mateja Langusa. Kao izniman primjer vinodolske i hrvatske slikarske baštine, osobitu pažnju čitatelja i posjetitelja izložbe plijeni pak pala

Pranje Nogu (17. st.) flamanskoga baroknoga slikara Pietera Thijisa, koja je svoje mjesto u bibrirskoj žunjoj crkvi svetih Petra i Pavla vjerojatno pronašla posredstvom mjesnoga feudalnoga gospodara iz 18. stoljeća – ujedno i ravnatelja Carske pinakoteke i galerije u Beču – Danielea Antonija Bartolija.

Dragocjeni predmeti koju su u okrilju vinodolskih crkava preživjeli povijesne nedaće obrađeni su u članku Mateje Jerman, *Liturgijski predmeti po plemenitim metalima na području Vinodola*. Od Križa krbavskih biskupa (12./13. st.) do osamnaestostoljetnih djela mletačkoga i srednjoeuropskoga zlatarstva nižu se ophodni križevi, relikvijari, pokaznice, kaleži i drugi liturgijski predmeti koji svjedoče o likovnim, ali i materijalnim dosezima svojih naručitelja među kojima su – svakako u ranijem razdoblju – vodeću ulogu imali Krčki knezovi (Frankapani). Zanimljivu osobitost ovoga prostora čini čak pet sačuvanih relikvijara u obliku glave sv. Uršule nastalih u vremenskom rasponu od 14. do 19. stoljeća, među kojima se profinjenošću umjetničke zamisli i kakvoćom izvedbe ističe onaj iz župne crkve sv. Jurja u Hreljinu, djelo srednjoeuropske radionice s kraja 14. ili početka 15. stoljeća.

U prošlosti često previđanoj temi crkvenoga tekstila u članku *Povijesni tekstil na području Vinodola* posvetila se Iva Jazbec. Čitatelj će stoga neobično korisnim pronaći pojašnjenja terminoloških i tehničkih pojmova koja prethode pregledu do sada znatnim dijelom neobjavljene građe. Istraživačku temeljitost odražava pri tome pronalazak za sada najstarijega tekstilnog predmeta na vinodolskome području – *lampasa* s djelomično sačuvanim simetričnim uzorkom leoparda i stabala – okvirno datiranoga u 14. stoljeće. Tkanina je pronađena omotana oko relikvija smještenih unutar relikvijara – poprsja sv. Uršule (19. st.) iz crkve sv. Andrije u Bakru.

Izložbom i katalogom *Czriquenicza 1412. Život i umjetnost Vinodola u doba pavlina* omogućen je temeljit uvid u likovnu baštinu ovoga povijesno iznimno važnoga dijela Hrvatske. Nadovezujući se na rad ranijih istraživača

(potaknutih pak romantičarskim impulsom 19. stoljeća) autori su kritičkim promišljanjem kulturnu panoramu povijesnoga Vinodola smjestili unutar jasnih koordinata vremena i umjetničkih utjecaja, pobuđujući za nju novi interes, te novu – i nadasve potrebnu – svijest o važnosti njezina očuvanja.

Trud uložen u pripremu izložbe i kataloga nesumnjivo će se stoga nastaviti očitovati kroz svoje znanstvene i kulturne rezultate. Prepoznavši njegovu vrijednost Hrvatsko muzejsko društvo dodijelilo je Muzeju grada Crikvenice zasluženu godišnju nagradu za izdavačko-izložbeni projekt. x